

VOKIEČIŲ EVAKUACIJA IŠ LIETUVOS 1919 M. ITALIJOS TARPSĄJUNGINĖS KOMISIJOS NARIO AKIMIS: 1919 M. SPALIS–GRUODIS

Dr. Ciro Paoletti

Kaip gerai žinoma, 1919 m. rudenį vokiečiai vis dar buvo Lietuvoje ir Latvijoje. Baltijos bajorai, trokštantys išlaikyti savo turtą, palaikė vokiečius, kurie vis dar tikėjosi aneksijos.

Teoriškai vokiečiai skelbė norintys padėti Latvijai ir Lietuvai atsilaikyti prieš komunistus, tačiau faktiškai tiesiog ieškojo rimtos priežasties pasiaiškinti Sąjungininkams, kodėl jie vis dar čia. Latvijoje ir Lietuvoje veikė trys skirtingos užsienio karinės organizacijos: Vokietijos armija – *Reichswehr*, – kuri atsisakė išvykti, Nikolajaus Judeničiaus vadovaujami Rusijos baltagvardiečiai ir jungtinė Vokietijos ir Rusijos kariuomenė, kuriai įsakinėjo Pavelas Bermontas-Avalovas. Tiek Latvijos, tiek Lietuvos vyriausybės buvo „įstrigusios“ tarp Rusijos komunistų ir vokiečių.

Paryžiuje Sąjungininkai stebėjo situaciją, tačiau ir jie buvo susiskaldę. JAV ir Italija neturėjo politinių interesų Baltijos regione, o Prancūzija ir Didžioji Britanija buvo juo susidomėjusi. Britai labiausiai siekė kovoti su komunistais ir dėl kiekvienos Baltijos valstybės visiškos nepriklausomybės. Prancūzai norėjo rezultatų, palankių savo užsienio politikai. Nuo XVI a. antros pusės, remdami Lenkiją, jie siekė sukelti kuo daugiau rūpesčių Vokietijai ir Habsburgų dinastijai. Kai šis klausimas vėl iškilo, Baltijos regionas tapo jiems įdomus. Prancūzija skatino sudaryti Baltijos valstybių konfederaciją, į ją įtraukiant Suomiją ir galbūt net Lenkiją¹. Ji spaudė remti Baltijos šalių nepriklausomybę, pasiūlė įsteigti specialią komisiją, grindė savo užmačias realiais grasinimais okupuoti Rūro ir Reino kraštą.

Nepaisant skirtingų valstybių sąjungininkių nuomonių, visas jaudino

¹ Tuo metu sąvoka „Baltijos valstybės“ apėmė Latviją, Estiją, Lietuvą, Suomiją ir Lenkiją, t. y. visas buvusias Rusijos teritorijas prie Baltijos jūros.

pagrindinė problema – vokiečių kariai ir savanoriai, kurie liko Baltijos šalyse, nes bolševikai nebekėlė tiesioginės grėsmės, tad esminis klausimas buvo, kaip priversti vokiečius palikti šį kraštą.

Nuo spalio pradžios Sąjungininkai spaudė vokiečius, kad jie atsisakytų neseniai susikūrusių nepriklausomų Baltijos valstybių. 1919 m. spalio 4 d. Vokietijos vyriausybė paskelbė norinti padaryti viską, ką gali, kad Vokietijos kariai paliktų šią teritoriją².

Matydama, kad niekas nevyksta, spalio 10 d. Sąjungininkų pajėgų Aukščiausioji taryba įkūrė Komisiją vokiečių evakuacijos iš Baltijos šalių, daugiausia Latvijos ir Lietuvos, klausimui spręsti³.

Vietos situacija buvo neaiški. Nebuvo informacijos „iš pirmų rankų“. Sąjungininkus pasiekė vos kelios naujienos, ir tos pačios – per Vokietijos arba Švedijos spaudą. Vienintelė tiksli žinia – situacija bloga, bet neaišku, kiek vyrų sudaro Baltijos regione dislokuotus vokiečių, rusų ir mišrius vokiečių ir rusų karinius dalinius⁴.

Spalio 22 d. Prancūzijos generolas Dupontas (*Dupont*) iš Berlyno rašė, jog Vokietijos karo ministras Gustavas Noskė (*Gustav Noske*) pripažino, kad apie 40 000 vokiečių (15 000 – Mintaujos (dabar Jelgava – mokslinis redaktorius) mieste su generolu fon der Golcu (*von der Goltz*) ir 25 000 – su Rusijos generolu Bermontu) atsisako palikti Baltijos šalis ir kad jis – Noskė – rengiasi priversti juos iš ten pasitraukti visiškai nutraukus anglių tiekimą⁵.

² Archivio dell' Ufficio storico dello Stato Maggiore dell' Esercito (AUSSME), Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 7 *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921*; sottofascicolo 7 – *Stati baltici e commissione interalleata – varie – note by mr. Wachendorf on October 4th, 1919, given Marshall Foch on October 5th, 1919 - French translation, copy.*

³ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 4, *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921; Instructions pour le général Niessel.*

⁴ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 7 *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921*; sottofascicolo 7 – stati baltici e commissione interalleata – varie – Delegazione italiana per la pace – sezione militare, *telegramma da MMIG Berlino a ministro esteri e delegazione italiana pace sez militare Parigi, 20 ottobre 1919.*

⁵ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 7 *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921*; sottofascicolo 7 – stati baltici e commissione interalleata – varie – Segretariato italiano della conferenza, 21 ottobre 1919.

Spalio 28 d. Sąjungininkų pajėgų Aukščiausioji taryba išnagrinėjo Komisijos Vokietijos evakuacijai iš Baltijos provincijų prižiūrėti steigimo projektą⁶. Kitą dieną Italijos delegacija Paryžiuje pranešė Romai, kad kiekviena valstybė turi mokėti savo personalui, dirbančiam naujai įsteigtoje *Evakuacijos komisijoje*, ir pasiūlė riboti Italijos dalyvavimą joje, paliekant tik „generolą Marietį (*Marietti*), vienintelį pareigūną, rašomąją mašinėlę, automobilį ir atitinkamai sumažintas karines pajėgas“⁷. Roma sutiko.

Spalio 31 d. Sąjungininkų pajėgų Aukščiausioji taryba leido Komisijai naudotis Sąjungininkų karinių misijų personalu Baltijos šalyse⁸. Tuomet buvo pateiktos jos sudėties ir pareigų instrukcijos, tiesa, labai trumpos. Komisijos prezidentas – Prancūzijos generolas H. A. Niselis (*Niessel*), nariai: D. Britanijos generolas H. Turneris (*Turner*), Amerikos brigados generolas S. A. Čenis (*Cheney*), Italijos brigados generolas Marietis ir Japonijos pėstininkų vadas G. Takeda.

Komisija turėjo kontroliuoti visų vokiečių karių ir vokiečių tautybės civilių evakuaciją iš Baltijos šalių. Galėjo likti tik tie asmenys, kuriuos Baltijos vyriausybės palankiai priėmė. Viskas turėjo būti atlikta derinant veiksmus ir bendradarbiaujant su visų trijų Baltijos šalių vyriausybėmis. Vokietijos vyriausybė turėjo įsakyti savo kariuomenei paklusti ir paskirti kelis delegatus dirbti kartu su Komisija, vadovaujantis jos nurodymais⁹.

⁶ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 4 *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921; Risoluzione presa dal Consiglio Supremo degli Alleati nella seduta del 28 ottobre 1919 – H. D. 77 (i).*

⁷ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 7 *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921; sottofascicolo 7 – stati baltici e commissione interalleata – varie – Delegazione italiana per la pace – sezione militare, Telegramma da Parigi del 29 ottobre 1919 al ministero della guerra divisione SM e per conoscenza a Comando Supremo Reparto Operazioni.* Faktiškai Italijos delegaciją sudarė generolas Marietis, pirmasis leitenantas Fermas Reverberis (*Fermo Reverberi*), keturi eiliniai ir karabinierius.

⁸ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 4, *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921; Risoluzione presa dal Consiglio Supremo degli Alleati nella seduta del 30 ottobre 1919 – H. D. 79 (IV).*

⁹ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 98 – Stati Baltici, busta 4, *Il generale Niessel – Commissione interalleata delle provincie baltiche - 1919-1921; risoluzione presa dal Consiglio Supremo degli Alleati nella seduta del 5 novembre 1919 – H. D. 84 (IV).*

Tą pačią dieną vokiečiai ir lietuviai sutarė, kad geležinkelis *Schawli–Taurroggen* (Šiauliai–Tauragė) bus laikomas neutralia zona, naudojama Vokietijos kariuomenės evakuacijai vykdyti.

1919 m. lapkričio 1 d. tarpsąjunginė Aukščiausioji taryba nurodė Vokietijos vyriausybei evakuotis iš Baltijos provincijų ir priimti Komisiją kaip vienintelį vykdomąjį ir kontroliuojantį organą.

Prieš išvykdamą iš Paryžiaus, lapkričio 3 d. Komisija pirmą kartą susitiko su keliais Baltijos šalių atstovais. Jie pasidalijo patikima informacija iš „pirmų rankų“¹⁰. Atstovai informavo, kad karo metu vokiečiai pakeitė geležinkelio standartą iš rusiško į europietišką. Jie tikėjosi, kad vokiečiai paliks geležinkelio statybai tiek medžiagų, kiek rado šioje teritorijoje prieš karą, taip pat viską, kas reikalinga geležinkelio eismui valdyti.

Komisija pareiškė, kad Vokietijos kariuomenė turi būti atskirta nuo Rusijos baltagvardiečių, o iš Baltijos valstybių teritorijoje esančių žemės savininkų žemės perimtos, jiems sąžiningai už jas sumokėjus.

Komisijai buvo pranešta, kad Vokietijoje veikė net 16 naujokų priėmimo punktų, kurie siuntė karius savanorius į Baltijos šalis. Kitą dieną generolas Niselis paskelbė, kad Vokietijos vyriausybė laikoma atsakinga tiek už Vokietijos, tiek už Vokietijos ir Rusijos, tiek už Rusijos kariuomenes. Lapkričio 7 d. Komisija iš Paryžiaus išvyko į Berlyną.

Po pirmojo susitikimo su vokiečiais paaiškėjo du skirtingi Vokietijos požiūriai. Vokietijos karo ministras G. Noskė, pasirodė, šiuos sprendimus palaikė ir buvo pasirengęs bendradarbiauti. Akivaizdu, jis labai gerai suprato visas grėsmes Vokietijai, sukėlus Sąjungininkų nepasitenkinimą. Be to, spaudoje sklاندė gandai apie prancūzų invaziją į Rūro ir Reino kraštą, o tai jau būtų papildomas spaudimas Vokietijos vyriausybei spręsti Baltijos šalių problemą. Deja, G. Noskės nepalaikė jo personalas. Jis įsakinėjo, tačiau nebuvo užtikrintas, kad šie įsakymai vykdomi, arba jie buvo vykdomi per lėtai. Kita vertus, po pirmojo susitikimo tapo aišku, kad tiek karinių, tiek diplomatinių korpusų pareigūnai norėjo laimėti kuo daugiau laiko iki Taikos sutarties sudarymo ir kuo ilgiau išlaikyti

¹⁰ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 99 – Stati Baltici, *Commissione interalleata – diario della delegazione italiana – novembre 1919 – novembre 1920*.

Baltijos teritoriją. Po susitikimo su admiralu Hopmanu (*Hopmann*)¹¹, kuris vėliau tapo vyriausiuoju Vokietijos ryšių su Komisija palaikymo pareigūnu, H. N. Niselis sausai apibūdino jo pastangas švelninti situaciją: vokiečiams „reikia tik įsakymų, kuriems jie paklustų, ir instrukcijų, kurias jie gautų“.

Komisija nusprendė, kad Vokietijos generolas V. Eberhardtas (*Eberhardt*) turi likti Baltijos šalyse iki vokiečių pasitraukimo pabaigos, ir paprašė Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos misijų Baltijos šalyse padėti išsiųsti visus šios tautybės civilius, išskyrus palankiai priimtus asmenis ir asmenis, dirbančius geležinkelyje.

Karinė padėtis, su kuria susidūrė Komisija, buvo išties neaiški. Anot Hopmano, Baltijos šalyse vokiečiai turėjo 120 baterijų, 20 150 mm pabūklų, 120 lėktuvų, tačiau jiems trūko drabužių ir pinigų. Pasak Lietuvos vyriausybės, 1919 m. spalio viduryje vokiečiai turėjo 54 000 vyrų, ne-skaitant tarnaujančiųjų fon der Golco vadovaujamuose Vokietijos armijos V ir VI korpusuose¹².

¹¹ Lapkričio 9 d. admiralas Hopmanas pasakojo Niseliui, kad vokiečių kariai tikėjo, jog yra dislokuoti Baltijos šalyse kovoti su komunistais, kaip kad norėjo Sąjungininkai. Jis pridūrė, kad kareiviai bijo dėl vietinių vokiečių gyvybės, jei jiems tektų išvykti iš šios teritorijos. Be to, prasitarė, jog nežino tikrosios karinės padėties, minėdamas, kad teritorijoje, „atrodo, yra Geležinė divizija, Plehwe grupė, savanorių korpusas ir Vokietijos legionas“. Kalbėdamas apie Vokietijos generolus, Hopmanas pritarė Niseliui, kad Eberhardtas yra visiškai atsakingas už vokiečius, bet jis buvo siųstas ten skubiai perimti fon der Golco pareigų, tik tada suprato, kad dauguma vokiečių perėjo į Rusijos baltagvardiečių pusę. Hopmanas sakė, kad ten yra ne tiek jau daug karinių išteklių, kad Vokietijos vyriausybė uždarė karių naujokų ėmimo biurus. Jis pabrėžė, kad Rytprūsiose netelkiama didelė jėga ir pasitraukimas jūrų keliais nėra gera idėja, nes dėl laivų stokos ir įtempto anglies bei maisto gabenimo laivais grafiko būtų buvę galima perkelti tik po 1 000 vyrų kas trečią dieną. Lapkričio 11 d. Hopmanas bandė dar kartą kliudyti sakydamas, kad idėja kurti Sąjungininkų prižiūrimus kontrolės punktus Vokietijoje nėra gera ir kad nė viena paliaubų taisyklė nenumato Vokietijos agentų išsiuntimo iš Baltijos šalių. Galiausiai jis bandė gauti leidimą Vokietijos kariuomenei prisijungti prie Judeničiaus.

¹² AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 99 - Stati Baltici, *Commissione interalleata - diario della delegazione italiana - novembre 1919 - novembre 1920*; allegato n. 8, „Situazione delle forze nei Paesi baltici alla seconda metà di ottobre 1919 (approssimata)“. Skiltyje „Pagal informaciją iš Lietuvos šaltinių“ teigiama: 15 000 vyrų buvo Geležinėje divizijoje, 12 000 - Sargybos rezervų divizijoje, 3 000 - II pėstininkų brigadoje, 3 000 - *Piebitscho* korpuse, 9 000 - *Vyrgolitcho* korpuse, 12 000 - Bermonto kariuomenėje. Estijos šaltiniuose nurodomi tik 47 000 vyrų, įskaitant 12 000 vyrų VI rezervų korpuse, 7 000 - V korpuse, 1 000 - Mituvos sargyboje, tačiau

Generolas V. Eberhardtas paaiškino, kad Rusijos ir Vokietijos pajėgos sudaro 49 000 vokiečių, 10 000 rusų ir 5 000–10 000 latvių, 150 lengvųjų pabūklų, 50–60 sunkiųjų pabūklų, 40–50 karo aviacijos vienetų (daugiausia jų buvo dislokuota prie Rygos). Lapkričio 11 d. 15 000 vokiečių pasitraukė iš Baltijos šalių, paskui juos išvyko dar 5 000 ar 6 000 vyrų, netarnaujančių reguliariosios kariuomenės daliniuose. Jis pridūrė, kad Bermontui nelabai patiko idėja užimti poziciją vokiečių naudai, bet tai padaryti jį privertė Baltijos baronai.

Visi kariai galėjo išvykti geležinkeliu. Buvo 110 garvežių ir apie 1000 vagonų. Geležinkelio tinklas buvo platesnis nei 1914 m., nes vokiečiai per pastaruosius penkerius metus nutiesė daug bėgių.

Komisija vėl susitiko su Baltijos šalių atstovais. Niselis kalbėjo apie susiklosčiusią situaciją, naujųjų vyriausybių ir Baltijos baronų santykius. Jis sakė, kad būtina nuosaikių pažiūrų politika, kad jų labai nesuerzintų, nes jų interesai – pagrindinė priežastis, laikanti vokiečius šioje teritorijoje. Lietuvos atstovas atsakė, kad Lietuva jau bandė vykdyti tokią politiką, deja, nesėkmingai, sėkmė taip pat nelydėjo ir vokiečių pareigūnus mėginant išvaryti iš šalies. Niselis minėjo „*davęs jiems pasus*“, kas netiesiogiai reiškė: „*Jus dabar remia Sąjungininkai.*“ Latviai pripažino, kad jų vyriausybė neketina dalyti žemės valstiečiams, bet, to nepaisydami, vietiniai baronai be jos leidimo apgyvendino vokiečių darbininkus savo žemėse, ir ne atsitiktine tvarka, o strategiškai svarbiose zonose, ir davė jiems į rankas ginklus.

Lietuvos atstovas prakalbo, kad jo šalyje nėra vokiečių žemvaldžių, tik lenkų žemvaldžiai.

Galiausiai abu – tiek Latvijos, tiek Lietuvos – atstovai pranešė *Evakuacijos komisijai*, kad vokiečiams pasitraukus, jie galėtų saugiai perimti geležinkelių sistemos valdymą su visa administracija, ir nesijaudina dėl komunistų, nes, vokiečiams išvykus, abi vyriausybės galėtų sutelkti savo karines pajėgas krašto apsaugai ir sienų kontrolei užtikrinti.

Lapkričio 12 d. Komisija pasiekė Karaliaučių (*Königsberg*), susitiko su vietos Vokietijos valdžia ir pradėjo savo darbą. Prūsijos Vokietijos pareigūnai bandė stabdyti evakuaciją, teigdami, kad iš Baltijos regiono pasitraukiantys kariai kartu išsivestų daugiau nei 130 000, galbūt net 150 000

nepateikta Sargybos rezervų divizijos ir *Piebitscho* korpuso karių skaičiaus, be to, priskirta tik 8 000 vyrų Geležinei divizijai, 4 000 – *Vyrgolitchui* ir 9 000 – Bermontui, tačiau suskaičiuota net 6 000 vyrų II pėstininkų brigadoje.

civilių, tad Prūsijos valdžiai reikia daugiau laiko jų apgyvendinimui organizuoti. Niselis šaltai atrėžė, kad Baltijos šalyse gyvena tik 30 000 vokiečių civilių. Jis pridūrė, kad Vokietijos kariuomenės dispozicija palei sieną yra tinkama priemonė norint sutrukdyti jiems įžengti į Prūsiją, bet netinkama – savanoriams sulaikyti. Nepaisant visų vokiečių pasiteisinimų, Komisija nusprendė pakeisti sienų kontrolę ir prašė vokiečių imtis priemonių, kad būtų nutrauktas Rygos apšaudymas artilerijos sviediniais, sustabdytos atakos prieš Liepoją (*Libau*) ir nubausti įsakymams nepaklusę Vokietijos pareigūnai.

Kitą dieną Komisija įvertino bendrą situaciją. Britų generolas Turneris paprašė nedelsiant siųsti Sąjungininkų kariuomenę į Memelį (Klaipėdą), amerikiečių brigados generolas Čenis siūlė laukti, italų generolas Marietis teigė, kad trijų Sąjungininkų batalionų neužteks. Komisija pripažino, kad jis teisus, ir nusiuntė vieną telegramą Sąjungininkų Aukščiausiajai tarybai, prašydama daugiau kariuomenės, o kitą – vokiečiams, klausdama jų lėktuvų skaičiaus ir prašydama jų nenaudoti, ypač ryšiams su Vokietija palaikyti.

Po to Komisija persikėlė į Tilžę ir susitiko su generolu V. Eberhardtu. Eberhardtas paaiškino savo veiksmus ir informavo komisiją, kad Rusijos ir Vokietijos pajėgas sudaro 49 000 vokiečių, 10 000 rusų ir 5 000–10 000 latvių, 150 lengvųjų patrankų, 50–60 sunkiųjų pabūklų, apie 40–50 vienetų karo aviacijos. Didesnė šių karinių pajėgų dalis buvo dislokuota prie Rygos. 1919 m. lapkričio 11 d. jis repatrijavо karinius padalinius, kuriuos sudarė apie 15 000 vyrų, vėliau – dar 5 000–6 000 karių. Jis pridūrė, kad yra 110 garvežių ir apie 1000 vagonų. Eberhardtas manė, kad jo užduotis jau atlikta, tačiau Niselis liepė palaukti Sąjungininkų sprendimo.

Lapkričio 14 d. Komisija pradėjo rengti susitikimus su Baltijos regiono valdžios institucijomis. Ji atkeliavo į Lietuvą per Eitkūnus. Čia turėjo ilgai laukti lėtai judančių Lietuvos garvežių, kurių kurui, visiškai nesant akmens anglies, buvo naudojama mediena. Komisija, įvažiavusi į Lietuvą, pastebėjo, kad žmonės atrodo kitaip: kitokie buvo jų tiek fiziniai bruožai, tiek išvaizda.

Kauno¹³ stotyje Komisiją sutiko Lietuvos ministras pirmininkas

¹³ Kaune (*Kowno*) buvo 30 000 gyventojų, prancūzų misija, kuriai vadovavo pulkininkas Reboulas, ir britų misija, vadovaujama generolo Robinsono, kuris turėjo reorganizuoti vietinę armiją.

E. Galvanauskas ir karo ministras ir palydėjo į Prezidento rūmus. Čia Komisijos narius priėmė prezidentas A. Smetona, kuris šiek tiek kalbėjo prancūziškai. Po pietų, apie 16 val., jie ir kalbėjosi.

Vėliau gen. Marietis rašė: *Kowno yra labai panašus į rusišką miestą, jame namai – daugiausiai mediniai, tik vieno aukšto, retais atvejais – dviejų. Jame gyvena apie 30000 gyventojų, dėl to jis yra plačiai nusidriekęs. Šis regionas išsiskiria žemės ūkiu, neblogai pasidalinta nuosavybe. Daugelis žemės savininkų paliko šią šalį. Dėl penkerius metus trukusio karo ir Vokietijos eksploatavimo ši žemė siaubingai nukentėjo. Kowno mieste nėra nė vieno namo su visais baldais. Kowno mieste yra britų misijos pulkininkas Robinsonas. Taip pat yra generolas, 2 pulkininkai ir dar keli anglų pareigūnai, kurie pertvarko kariuomenę. Ten taip pat yra pulkininko Reboulio vadovaujama Prancūzijos misija.*¹⁴

Gen. Mariečio teigimu, kitą dieną Komisija susitiko su Lietuvos vyriausybe. Ten buvo daug Vokietijos agentų – sakė lietuviai, – iš kurių tikėtasi gauti išteklių geležinkelio statybai, bet jie jų nedavė. Vokiečiai – piktinosi lietuviai – turėjo net 50 diplomatinių asmenų Kaune, kai Berlyne buvo tik 10 Lietuvos atstovų, – taikiai misijai atlikti aiškiai per daug, – taip pat daug vokiečių žurnalistų, dirbančių spaudos agentūroje, o iš tikrųjų šnipinėjančių. Lietuviai minėjo, kad vokiečiai suskirstė teritoriją tarp geležinkelių Priekulė–Kretinga ir Šiauliai–Tauragė į 21 rajoną ir kiekvienam jų skyrė po vyriausiąją policijos pareigūną ir administracijos valdininką. Rinkimai buvo numatyti sausio mėnesį.

Lietuvos valdžiai nebereikėjo vokiečių, kurie, anot vyriausybės, varė bolševikinę propagandą, žaidė biliardą ir smurtavo. Vokiečiai vis dar kontroliavo 440 km geležinkelio ir tyliai mažino vagonų skaičių. Lietuviai turėjo geležinkelio darbininkų ir inžinierių, bet jiems trūko anglies, todėl buvo priversti naudoti medieną. Taip pat jie turėjo 9 lėktuvus ir 10 000 prastai atrodančių ir parengtų vyrų kariuomenę: 4 batalionai ir 2 baterijos buvo dislokuotos prieš bolševikus, 2 000 vyrų – Lenkijos pasienyje, visi kiti – netoli *Chadowo* (*Šėduvos?*), kad saugotų geležinkelį ir būtų rezervas kovoje su „raudonaisiais“. Vyrai prie *Chadowo* turėjo pusės bataliono rezervą, kita pusė laikė liniją, dar vienas batalionas buvo Kaune.

¹⁴ AUSSME, Fondo E 8 - Registro Commissione Interalleata di Parigi, Raccoglitore n. 99 – Stati Baltici, *Commissione interalleata – diario della delegazione italiana – novembre 1919 – novembre 1920*, page 19.

Kiekviename batalione yra po 800 vyrų, 3 baterijas, kurias sudaro 4 pabūklai ir rusiški kariniai ištekčiai, ir vieną bateriją Kaune. Turi vieną visiškai suformuotą ir vieną nebaigtą formuoti eskadronus. Tauragės mieste [yra] 50 vyrų, kuriuos nuginklavo vokiečiai (jie prašys gražinti ginklus). 9 lėktuvai, vieną iš jų paėmė vokiečiai, kiti 8 – naujo tipo, metaliniai, naudojami prieš bolševikus, nusileidžia Lietuvos teritorijoje. Apie 2000 savanorių tarnauja vietos gynyboje. Ginklus jiems pardavė vokiečių kariai.

Karo planas. Jų tikslas būtų daug apimantis: norėtų pulti vokiečius, bet jiems trūksta amunicijos; jie bandė gauti amunicijos iš Lenkijos, bet nesutarę dėl sienų šio reikalo neužbaigė.¹⁵

Trumpai tariant, Lietuvos vyriausybė pranešė Komisijai norinti pulti vokiečius, tačiau neturinti amunicijos. Ji paklausė lenkų, ar nesuteiktų pagalbos, bet jie atsisakė.

Komisija patarė kol kas nesiimti iniciatyvos, likti budėti, kad tinkamu metu galėtų pulti vokiečius ar jų sandėlius Šiauliuose. Komisija prašė Paryžiaus paspausti Lenkiją, kad pastaroji nebūtų priešiška nusistačiusi Lietuvos atžvilgiu, kurios pilietinė organizacija atrodo patikima, tačiau karinė dar nebuvo pakankamai gera.

Tarptautinė situacija pasirodė esanti dar sudėtingesnė. V. Eberhardtas sutiko trauktis į Rytų Prūsiją, bet, kad įvyktų realus Vokietijos pasitraukimas, Komisijai reikėjo, kad Latvija ir Lietuva neveiktų prieš vokiečius. Kitaip vokiečiai tikrai atšauktų karius iš Rytų Prūsijos, o Lietuva – tikrai – ir Latvija – galbūt – būtų sunaikintos. Tada atsirado problemų dėl Rusijos „baltųjų“ pajėgų, daugiau ar mažiau vadovaujamų Bermonto, Vokietijos Geležinės divizijos, *Plehwe* grupės, Baltijos *landvero*, kurį sudarė 2 600 gerai ginkluotų vyrų, pasak Komisijos, veikiančių suderinus veiksmus su latviais¹⁶.

Vėliau įvyko kitas susitikimas su vokiečiais. Jis buvo lengvesnis dėl naujienos, kad P. Bermontas sutiko veikti pagal Komisijos nurodymus. Vokiečiai bijojo Latvijos atakos – 17 d. ji vis tiek prasidėjo – tai buvo

¹⁵ AUSSME, *Commissione interalleata – diario della delegazione italiana* – cit., page 20.

¹⁶ Generolo Turnerio gautomis žiniomis, Baltijos *landvero* (*Landwehr*) grupę sudarė asmenys, kuriuos politiškai galima būtų padalyti į tris kategorijas: provokiškos, prolatviškos orientacijos ir nežinančius, kurią pusę pasirinkti. Manoma, kad paskutinį lapkričio dešimtadienį trečioji kategorija tapo prolatviška, bet niekas tiksliai nežinojo, kokia bus visos *landvero* grupės elgsena.

pagrindinė priežastis neatsisakyti bendradarbiauti. Pasiekus susitarimą, admirolas Hopmanas sutiko perkelti Vokietijos kariuomenę, veiksmus kontroliuojant mišriai Sąjungininkų, latvių ir lietuvių komisijai. Sąjungininkų pareigūnai privalėjo tikrinti išvykstančius vokiečius, latviai ir lietuviai – perimti jų paliekamų teritorijų kontrolę. Vokietijos kariuomenė turėjo pasitraukti dviem geležinkelių linijomis – Mintauja–Tilžė ir Priekulė–Klaipėda (*Priekulie–Memel*). Atsitraukianti kariuomenė galėjo naudotis ir šalia geležinkelių einančiais keliais, maršrutas tarp Šiaulių ir Tauragės pagal spalio 30 d. Vokietijos ir Lietuvos paliaubų reikalavimus turėjo būti saugus. Kariuomenių judėjimo metu vokiečiai ir Sąjungininkai privalėjo visiškai kontroliuoti dvi stotis: *Murawievo* ir *Tukumo*, o Sąjungininkų pajėgų pareigūnai – keliauti kartu su Latvijos ir Lietuvos vyriausybių atstovais, kad perimtų išvykstančių Vokietijos administracijos pareigūnų pozicijas. Lietuvių ir latvių prašyta ramybės: nekirsti spalio 30 d. sudarytų paliaubų linijos be Komisijos žinios ir nesuteikti vokiečiams akivaizdaus preteksto pareikšti protestą ir sustabdyti kariuomenės išvedimą.

Nuspręsta, kad rusus reikia išsiųsti Judeničiui, o jis nuspręs, kurie iš jų galėtų būti įtraukti į jo karių gretas. Visi kiti daliniai turėjo trauktis į Rytų Prūsiją, iš ten – į Vokietiją, kur būtų išformuoti, jei nesudarytų reguliariosios kariuomenės dalies.

Lapkričio 20 d. vokiečiai pareiškė protestą, kad lietuviai juos puldinėja, ypač ties Šiauliais ir Radviliškiu, taip pat kad vyksta veiksmai aplink Telšius ir Raseinius. Tai reiškė, kad vokiečiai negalėjo naudoti geležinkelio, be to, latviai vis dar nebuvo atsakę į Vokietijos pasiūlymą dėl paliaubų. Vokiečiai taip pat prašė leidimo prie Lyduvėnų tilto dislokuoti apsaugos kariuomenę, kad ji užtikrintų atsitraukimo saugumą. Komisija sutiko, bet leido dislokuoti ne daugiau kaip 400 vyrų, be artilerijos ir sunkiųjų pabūklų. Viskas turėjo vykti kontroliuojant mišrioms Sąjungininkų ir Lietuvos pajėgoms, o Vokietija – lydėti traukinius, išvežančius evakuojamą kariuomenę. Galiausiai per aštuonias dienas palei liniją nuo Priekulės iki Klaipėdos neturėjo likti vokiečių. Komisija didino spaudimą Lietuvos vyriausybei ragindama stabdyti atakas, kitaip bus neįmanoma atitraukti Vokietijos pajėgų. Telegramoje Lietuvos vyriausybei rašoma: *Jūs patys turite būti suinteresuoti, kad Vokietijos pasitraukimas vyktų sklandžiai. Atrodo, ketinate siųsti batalioną į Tauragę, tačiau tai neįmanoma. Jei veiksite ne pagal mūsų planą, negalėsime įgyvendinti savo misijos. Jei vokiečiai*

*iškrės pokštą, nedelsiant jums pranešime.*¹⁷

Komisija nerimavo, nes gavo informacijos iš Kaune esančio Prancūzijos pulkininko G. Reboulis, kad vokiečiai išžūliai plėšikauja šioje teritorijoje. Jis prašė perduoti Lietuvai Šiaulių kontrolę ir sutelkti išeinančią kariuomenę palei Priekulės–Klaipėdos liniją. Komisija atmetė šį pasiūlymą, nes jai buvo svarbiau kiek įmanoma pagreitinti Vokietijos kariuomenės perkėlimą, kad plėšimo mastas dar labiau nepadidėtų.

21 d., keliaujant į Tauragę, traukinyje įvyko susitikimas su vokiečiais. Hopmanas pranešė Komisijai, kad latviai atmetė Vokietijos paliaubų pasiūlymą. Latvijos kariai vis dar kovojo su vokiečiais, susirėmimai vyko aplink Priekulę, Vokietijos kairėje, ir Bauskėje, jos dešinėje, tačiau abi pusės teigė turinčios savo rankose Bauskę, Mintaują, *Katharinhofą* ir *Schwetau* (pastarąjį užėmė Latvijos kavalerija). Tauragėje Komisija klebono namuose susitiko su vietos Lietuvos bataliono vadu.

Tiesą sakant, Komisija veikė turėdama tam tikrų abejonių, bet ne blogų ketinimų. Ji neleido Tauragėje niekam kurti savo stovyklų, įsakė lietuviams priimti Vokietijos atstovą savo batalione ir patarė tiek vokiečiams, tiek lietuviams kiekvieną incidentą fiksuoti. Lietuvos batalionas galėjo užimti tik Tauragę ir negalėjo būti per arti geležinkelio. Vokiečiams buvo įsakyta nedelsiant išlaisvinti visus Lietuvos kalinius, kuriuos suėmė dėl politinių priežasčių, lietuviai buvo paprašyti to paties. Ginklus, priklausančius vokiečiams kaliniams, turėjo lietuviai, kol vokiečiai grąžins ginklus, kuriuos konfiskavo iš 50 Lietuvos karių, nuginkluotų Tauragėje prieš kelias dienas. Tuo metu Komisijai buvo pranešta iš Helsinkio, kad N. Judeničius veda derybas su Estijos vyriausybe dėl savo kariuomenės atitraukimo į Estiją, kad galėtų palikti pozicijas M. Rodzianko ar Gurko, kurie buvo provokiškos pakraipos, – tada naujas Estijos ir Rusijos pajėgų vadas būtų Leiteneris, P. Bermontas ketino savo postą palikti Jawitui.

Komisija išsiuntė dvi telegramas: vieną – į Rygą, prašydama Latvijos vyriausybės nekliudyti Vokietijos kariuomenei išeiti, kitą – į Kauną, kurioje to paties buvo prašoma Lietuvos vyriausybės, kurios kariai buvo atkirtę geležinkelio liniją Šiauliai–Jelgava. Visi Komisijos nariai, išskyrus Niselį, manė, kad dabar pats metas stabdyti latvius, kitaip jų veiksmai pavers tvarkingus vokiečių dalinius į nekontroliuojamų vyrų su ginklais

¹⁷ AUSSME, *Commissione interalleata – diario della delegazione italiana* – cit., page 29.

minią ir jų evakuacija taps neįmanoma. Kitą dieną generolas Marietis įtikino Niselį būtinai stabdyti latvius. Pagaliau Niselis sutiko ir pasiuntė į Rygą telegramą: *Vokiečiai išvyksta. Sustabdykite išpuolius. Netrukdykite evakuacijai. Nekirkite Latvijos–Lietuvos sienos, nustatytos Paryžiuje*¹⁸.

23 d. pasiekė blogos naujienos. Vokiečiai paliko Mintaują ir atsitraukė į Šiaulius, latviai išstūmė vokiečius iš Bauskės ir ketina pulti Šiaulių kryptimi, tačiau nesirengia peržengti sienos. 22 d. lietuviai puolė geležinkelį tiek į šiaurę, tiek į pietus nuo Šiaulių, nepaisydami susitarimo, pasiekto spalio 31 d., laikyti geležinkelį neutralia zona, kad vokiečiai galėtų saugiai atsitraukti. Be to, lietuviai atakavo ir Šiaulius, todėl Vokietijos karo ministerija pasiuntė karius ginti Šiaulių ir saugoti geležinkelio. 23 d. Komisijai vienas jos agentas, pulkininkas Dosė (*Dosse*), pranešė, kad Lyduokiuose geležinkelio darbas buvo nutrauktas 24 valandoms. Atėję derėtis Lietuvos pareigūnai išgirdo atsakymą, kad jie turi nustoti kautis ir trauktis, tačiau ir vėliau pasitraukimas nevyko. Lietuvos vyriausybė pasisiūlė imtis išimtinės evakuacijos proceso kontrolės. Komisija atsakė, kad Sąjungininkų ir Lietuvos pajėgų vykdoma kontrolė yra pakankamai gera, ir, jei lietuviai primygtinai reikalaus, Sąjungininkai pakeis savo draugišką požiūrį į juos. Komisija paragino Lietuvos batalioną palikti Tauragę ir išsiuntė telegramą į Berlyną, ragindama Vokietijos karo ministrą nesiųsti reguliariosios kariuomenės saugoti atsitraukiančių karių.

Pamažu situacija pradėjo keistis. Lietuviai buvo priversti priimti paliaubų sąlygas. Vokiečiai neišvedė savo kariuomenės iš Rytų Prūsijos. Lietuviai paliko Tauragę, kovos liovėsi beveik visur, net latviams užpuolus *Plehwe* grupę.

24 d. britų generolas H. Turneris nusiuntė Liepojos vyriausybei telegramą, prašydamas stabdyti latvius. Jų spaudimas buvo stiprus, tik link Šiaulių judanti Geležinė divizija, kuri ketino užimti miestą, priešinosi. Siekdama užkirsti kelią didesniai susidūrimui, Komisija nusprendė pasiūlyti lietuviams užimti Šiaulius. Jei lietuviai sutiktų, būtų latvių ir vokiečių kovos pabaiga. Tai buvo perduota Lietuvos generolui S. Žukauskui¹⁹, išsiųsta į Rygą telegrama, kad Lietuvos kariuomenė užimtų pozicijas į šiaurę ir

¹⁸ AUSSME, *Commissione interalleata – diario della delegazione italiana* – cit., page 31.

¹⁹ Marietis rašė, kad Komisija laikė Žukauską (Mariečio užrašuose parašyta *Jukowski*) vieninteliu tikru Lietuvos generolu, bet Lietuvos kariuomenės vyriausioji vadovybė įtarė jį esant prolenkiškos pakraipos, todėl vadovauti buvo patikėta generolui Liatukui. Ten pat, cfr. op. cit., page 37.

vakarus nuo Šiaulių, palaikytų tvarką ir saugotų Vokietijos pasitraukimą.

Ryga atsakė 24 valandoms stabdanti visas operacijas, tačiau perspėjo, kad latviai pasirengę jas pradėti iš naujo, jei vokiečiai neišvyks.

Tai buvo lūžis. Lapkričio 24 d. 10 000 Geležinės divizijos vyrų atsitraukė ir bandė pasiekti tarp Šiaulių ir *Murawievo* esantį geležinkelį, 5 000 rusų ir vokiečių kareivių atsitraukė iš *Tukumo* į pietus, 4 000 vyrų, sudarančių Vokietijos legioną, – į Šiaulius, visa evakuacija turėjo baigtis iki gruodžio 13 d.

Tą patį vakarą Vokietijos vyriausybė paprašė Lietuvos neatkirsti geležinkelio, kad jos kariai galėtų išvykti iš Baltijos provincijų. Lietuvos vadovybė sutiko.

Žinoma, vis dar buvo problemų. Buvo deklaruojama, kad Vokietijos traukiniai veža karo pabėgėlius, o iš tikrųjų dažnai, jei ne visada, veždavo karinius išteklius, kuriuos vokiečiai turėjo palikti lietuviams arba latviams. V. Eberhardtas ragino stabdyti arba bent sulėtinti atsitraukimą. Vokiečiai telkėsi aplink Šiaulius ir Šiauliuose, teritorijoje buvo išsisklaidę 2 500 vyrų, 9 iš jų buvo nušauti. Komisija nusprendė, kad pirmieji 5 ar 6 traukiniai su pabėgėliais turi pajudėti, tada bus imtasi ginkluotų vyrų iš iširusių karinių dalinių evakuacijos.

Vokiečiai traukėsi lėtai. Komisija pastebėjo, kad Lietuvos Dūmos nentenkina (turėta omenyje Lietuvos Valstybės Taryba – mokslinis redaktorius), kaip pati Komisija veikia. Buvo manoma, kad Komisijos veikla net yra priešinga Lietuvos interesams²⁰.

Vakare Komisija gavo pranešimą, siųstą Vokietijos vyriausybės Lietuvos vyriausybei. Jame lietuviams sakoma, kad Vokietija nusprendė išvesti savo karius iš Baltijos šalių, bet tai padaryti bus neįmanoma, jei bus atkirstas geležinkelis. Traukinys su sužeistaisiais ir pabėgėliais – teigė vokiečiai – laukė išvykimo, bet buvo apšaudytas artilerijos sviediniais, todėl Vokietijos vyriausybė prašo netrukdyti vokiečiams išvykti ir siūlo atiduoti lietuviams nemokamai visas geležinkelio statybines medžiagas ir karinės paskirties išteklius, kuriuos ketino čia palikti, kai baigs gabenti karius. Atsakymo laukiama iki kitos dienos, lapkričio 28-osios, vidurdienio. Gavus neigiamą atsakymą arba negavus jokio, būtų pasiūsta papil-

²⁰ Anot Mariečio, gruodžio 2 d. Komisijai buvo pranešta, kad Lietuvos vyriausybė sumanė paduoti į karo teismą pulkininką K. Ladigą, kaltinamą aklaui vykdžius Sąjungininkų vadovybės įsakymus. Komisija nusprendė paspausti vyriausybę ir išspręsti šį klausimą.

doma kariuomenė.

Komisija sureagavo. Atsakyti reikėjo labai greitai. Ji suprato, kad šis pranešimas, kuriame nurodytas toks trumpas terminas, yra tik pretekstas teigti, kad, tai padaryti pavėlavus, Vokietijos gerą valią išniekino patys lietuviai, nesiteikę atsakyti, tad dėl šios priežasties vokiečiai buvo priversti pasiūsti dar karių į Lietuvą. Lapkričio 27-osios naktį Komisija išsiuntė Vokietijai ir Lietuvai pranešimą, kuriame teigiama, kad Lietuva, jų žodžiais, nutraukė visas atakas, o jei būtų toliau atakuojama, Komisija prašytų Vokietijos pasiūsti papildomą kariuomenę. Kaunas, nepaisant generolo P. Liatuko prieštaravimo, pateikė skundą dėl Komisijos kišimosi į lietuvių operacijų planus.

Kitas pranešimas buvo išsiųstas, kad Komisija palaikytų ryšį su Latvijos ir Lietuvos pajėgomis, puolančiomis vokiečius Baltijos šalyse. Kaip riziką ribojančios priemonės Komisija paprašė Sąjungininkų pajėgų Aukščiausiosios tarybos daryti spaudimą Vokietijai, jei bent dalis Vokietijos kariuomenės būtų persiūsta iš Rytų Prūsijos į Lietuvą besitraukiančių vokiečių paremti.

28 d. kilo riaušės dėl Klaipėdos. Jas sukėlė *Plehwe* grupės kariai. Dėl Vokietijos vyriausybės požiūrio Latvija nutraukė diplomatinius santykius su Vokietija ir suėmė Vokietijos konsulą Hluką (*Hluck*) ir dar 25 asmenis *Skuddi* (?) mieste. Tą pačią dieną Latvijos kariams buvo įsakyma pasiekti Lietuvos sieną ir pervesti per ją savo lengvąją kariuomenę. Tai buvo galutinis postūmis. Tą naktį vokiečiai pradėjo realią evakuaciją. Penki traukiniai pajudėjo į Rytų Prūsiją iš Memelio (Klaipėdos) ir *Schawli* (Šiaulių), o generolas S. Žukauskas paprašė Komisijos leidimo išsiūsti Lietuvos batalioną į *Murawievo* tikrinti evakuacijos proceso ir saugoti geležinkelio. Komisija neleido. Atsakė, kad pakanka ir vietinių Lietuvos kontrolės pareigūnų. Bet 29 d., pasklidus gandams apie Latvijos ketinimą užimti *Murawievo*, Žukauskas nusiuntė ten savo atstovus²¹.

Gruodžio 1 d. Žukauskas pareikalavo, kad vokiečiai atiduotų lietuviams 10 000 arklų ir daug kitų išteklių. Jis kaltino juos veiksmų lėtumu, savo žodžio nesilaikymu ir pažadėtų lietuviams karinių išteklių išgabėnimu. V. Eberhardtas atsakė, kad viskas vyksta lėtai, nes jis gali naudotis

²¹ Latviai protestavo, kad lietuviai gavo daug karinių išteklių, o jie negavo nieko, todėl, matydami, kad vokiečiai palieka sandėlius ir artilerijos reikmenis *Murawievo mieste*, ketino jį užimti.

tik viena geležinkelio linija. Jis nebuvo tikras, ar evakuacija galėtų baigtis gruodžio 13 d., be to, pareiškė, kad yra puolamas latvių, o lietuvių kariai tuo metu telkiami Radviliškyje. Komisija piktai atsakė, kad dėl ilgo vokiečių buvimo visiškai pateisina Latvijos išpuolius, o Lietuvos pajėgų telkimas prasidėjo dėl nekorektiškų Vokietijos pažadų išteklių perdavimo klausimu. Bet koku atveju, jei pats V. Eberhardtas liktų Šiauliuose tol, kol pasitrauks paskutiniai kariai, ir laikytųsi savo žodžio dėl paliekamų išteklių, Komisija užtikrintų Eberhardto ir jo vyrų saugumą lydinčių Sąjungininkų ir Lietuvos pareigūnų jėgomis.

Vokietijos evakuacija vyko be didelių nesklendimų. Jų atsirado po kelių dienų, kai atėjo laikas išvykti Geležinei divizijai. Gruodžio 3 d. ji dar nebuvo gavusi tiesioginio įsakymo. Latviai nervinosi, norėjo, kad divizija kuo greičiau išvyktų, tačiau ji dėsė. Savo ruožtu lietuviai taip pat protestavo. Vokiečiai išūliai plėšikavo daugelyje skirtingų vietų, todėl Kaunas norėjo priartinti savo karines pajėgas, kad jos būtų 3 km atstumu nuo geležinkelio.

Tą pačią dieną Komisija iškėlė hipotezę dėl bendros Latvijos ir Lietuvos operacijos prieš vokiečius. Estai negalėjo įsikišti dėl atstumo ir dėl to, kad jų kariuomenė, N. Judeničiaus kariuomenei žlugus, turėjo išlaikyti liniją prieš sovietus palei Narvos upę.

Pagal planus vokiečiai turėjo likti saugioje teritorijoje, 5–6 km nuo geležinkelio, tačiau jiems neatsitraukus latviai galėjo pulti didžiąją Geležinės divizijos dalį tarp Kuršėnų ir Šiaulių. Netrukus po to Lietuvos kariai turėjo pulti Radviliškį ir Šiaulius ir taip atkirsti geležinkelį kuo labiau į pietus, kad užkirstų kelią bet kokiam Vokietijos pajėgų pastiprinimui iš Rytų Prūsijos atvykti. Kairįjį sparną ir Geležinės divizijos užnugarį būtų puolę latviai iš Liepojos. Taip būtų sutrukdyta Vokietijos kariams pasitraukti į Klaipėdą ir Šilutę ir neliktų galimybės jiems sulaukti pastiprinimo.

Sąjungininkų Aukščiausioji taryba apie tai buvo informuota, tačiau atsakytą, kad Komisijos misija nenumato tokių veiksmų. Akivaizdu, kad gandai plito, todėl nenuostabu arba bent jau ne taip nuostabu, kad tą pačią dieną Geležinė divizija pažadėjo išvykti kitą rytą.

Bet, sužinojus šią naujieną, buvo gautas pranešimas, kad vokiečiai naikina ir plėšia Šiaulius. Generolas S. Žukauskas su keliais savo daliniais pasitraukė, tačiau iki gruodžio 6 d. generolas P. Liatukas paprašė leidimo priartėti prie geležinkelio 3 km atstumu. Komisija išsiuntė Lietuvos

vyriausybei ilgą telegramą. Ji teigė, kad vokiečiai ketina išvykti kitą rytą. Komisija suprato, kokia susierzinusi gali būti Lietuvos vyriausybė dėl nelobaus Vokietijos elgesio: faktiškai vokiečiai nepaliko išteklių, kuriuos ketino nemokamai perleisti lietuviams, bet Komisija pažadėjo priversti Vokietijos vyriausybę atiduoti Lietuvai viską arba bent jau tiek, kiek buvo pažadėta, pataisyti, kas buvo sugadinta, atpirkti, kas buvo išplėsta ir pavogta. Komisija paprašė Lietuvos vyriausybės nesikišti, kad nebūtų daugiau rūpesčių.

Iš tiesų Geležinės divizijos vyrai stengėsi padaryti kuo daugiau žalos. Namai, bažnyčios ir parduotuvės buvo apiplėštos ir sudegintos, žmonės žudomi, tačiau evakuacija prasidėjo ir vyko. Vakare generolas P. Liatukas išsiuntė Komisijai dar vieną telegramą: protestuodamas prieš vokiečių kareivių vykdomus grobstymus ir naikinimą, jis vėl prašė leidimo gruodžio 6 d. priartinti Lietuvos kariuomenę 3 km iki geležinkelio.

Komisija nusiuntė Kaunui kitą telegramą. Joje atsakė, kad prieštarauja visiems veiksams, kurių anksčiau nebuvo patvirtinusi. Gruodžio 4 d., po pietų, pirmasis traukinys išgabeno 3-iojo pėstininkų pulko personalą ir batalioną. Balandžio 5 d. išvyko *Peterkovo Freikorpo* grupė. Armijos atsitraukimas nebuvo lengvas. Gruodžio 4 d. 9 valandą ryto p. Zalkuskas Komisijai pranešė, kad vokiečiai grobia prekes ir galvijus, naikina privačią nuosavybę, plėšia viešąsias įstaigas ir bažnyčias, nužudyta žmonių. Jis prašė grąžinti tai, kas pavogta, ir priversti vokiečius atlyginti visą žalą.

Vėl atsinaujino statybos medžiagų ir karinių išteklių perleidimo problema. Lietuvos vyriausybė parengė ilgą sąrašą. Diskusijos vyko gruodžio 4–5 d. ir vėliau. Vokiečiai piktinosi, kad reikalaujama grąžinti per daug. Lietuviai ir Komisija atsakė, kad žalos atlyginimą jie galėtų priimti ir pinigais. Vokiečiai atsakė „taip“ – bet tik dėl žalos atlyginimo, kurią padarė vokiečių kariai, o ne kiti daliniai. Nesvarbu, Komisija atsakė: mes sakėme iš pat pradžių, kad laikome jus visus vokiečiais, nes visi veikėte pagal Vokietijos atsakomybę, reikalavome, kad vokiečiai atiduotų lietuviams visus išteklius Įsrutyje (*Insterburg*) ir Tilžėje. Po ilgų diskusijų admirolas Hopmanas pažadėjo duoti Latvijai ir Lietuvai geriausios kokybės medžiagų geležinkelio statybai. Tą pačią dieną Komisija sužinojo, kad Geležinė divizija pajudėjo, kirto Šiaulius ir tikriausiai nužygiavo į Tilžę. Tai buvo ne visai tai, ką turėjo padaryti, bet vis dėlto ji išvyko iš Latvijos. Ir tai buvo rezultatas.

Lietuvos valdžia buvo perspėta, kad būtų pasiruošusi užimti geležinkelį, Latvijos paprašyta būti pasirėngusiai paremti lietuvius.

Birželio 6 d. V. Eberhardtas pranešė, kad, įvertinęs susiklosčiusią padėtį ir ankstesnes daugkartines latvių ir lietuvių atakas, jis negalėtų naudotis geležinkeliu ir pageidautų žygiuoti į pietus. Tiesą sakant, atrodė, kad nebuvo jokių atakų: tiek latviai, tiek lietuviai, pasak Komisijos, buvo pasirengę intervenciniams veiksams ir laukė tolesnių Komisijos nurodymų. Matydama, kokia paini situacija, Komisija leido lietuviams užimti dalį geležinkelio, bet įsakė praleisti visus išvykstančius traukinius, kitais žodžiais: jie turėjo užtikrinti apsaugą ir sklandų traukinių judėjimą, tad tą pačią dieną Lietuvos kariai užėmė Šiaulius. Vokiečiai protestavo ir paprašė atidėti Šiaulių okupaciją iki gruodžio 8 d., *Pogryšowos* ir Lyduvėnų – iki gruodžio 10 d., o visą geležinkelį užimti ne anksčiau kaip gruodžio 12 d., tačiau Komisija patvirtino savo įsaką ir – po Mariečio pasiūlymo – pareiškė, kad netvarkos atveju generolas V. Eberhardtas bus laikomas vieninteliu atsakingu asmeniu.

Gruodžio 7 d. Lietuvos vyriausybei buvo išsiųsta telegrama, kurioje raginama organizuoti griežtą Lietuvos sienos tarp Tauragės ir Klaipėdos kontrolę, kai tik baigsis vokiečių evakuacija, siekiant išvengti galimų susirėmimų. Tuomet Rygos ir Kauno vyriausybės buvo pakviestos susitarti dėl Lietuvos teritorijos gynybos.

Gruodžio 8 d. pasiekė naujiena, kad paskutiniai Geležinės divizijos daliniai išvyko, bet prieš išvykdamas vokiečių legionas susprogdino artilerijos reikmenų sandėlius, padegė kelias maisto ir drabužių parduotuves.

Gruodžio 9 d. pirmiausiai Komisija išsiuntė Paryžiui ilgą pranešimą, kuriame buvo pateikta daugybė klausimų. Komisija turėjo priversti vokiečius atiduoti lietuviams geležinkelį ir karinės paskirties išteklius, kuriuos žadėjo, ir dar pridėti gerą pinigų sumą, kad atpirktų žalą, padarytą atsitraukiančių karių tiek Latvijai, tiek Lietuvai. Šiek tiek vėliau tą pačią dieną Hopmanas pranešė Komisijai, kad apie 16 000 vyrų evakuota į Rytų Prūsiją. Geležinė divizija vis dar turėjo sutelkusi 6 000 karių 20 km atstumu nuo valstybės sienos, kurią jie turėjo kirsti iki gruodžio 13 d. Sieną saugojo nustatytu atstumu stovintis pulkas, atsakingas už saugumą ruože tarp Kretingos ir Šilutės. 5 000 Vokietijos legiono vyrų buvo likę prie Batakių, apie 20 km nuo Tauragės. Jie žygiavo link Tilžės ir, tikėtina, gruodžio 12 d. turėjo kirsti sieną.

Tai buvo gera žinia. Hopmanas gavo kelis sąrašus: viename buvo išvardytos geležinkelio statybai skirtos medžiagos, kitame – karo paskirties

reikmenys, kuriuos vokiečiai turėjo atiduoti Latvijai ir Lietuvai. Be to, kontrolės komisija, kuriai pirmininkavo generolas Vincentas, būtų pasiuntusi Sąjungininkų pajėgas į Virbalį ir *Poscheruni* kontroliuoti minimų vokiečių išteklių perdavimo lietuviams. Galiausiai po kelionės po Baltijos šalis Komisija būtų nurodžiusi vokiečiams tikslų arklių ir galvijų skaičių, kartu ir įvardijusi pinigų sumą, perduotiną Latvijai ir Lietuvai.

Komisija nusprendė vykti į Rygą su Latvijos vyriausybe aptarti visų „kabančių“ klausimų, pavyzdžiui, išteklių, žalos atlyginimo ir pan. Ji įsteigė 5 pakomises. Viena turėjo vykti į Berlyną ir priversti vokiečius perleisti Baltijos šalims geležinkelius ir karinės paskirties medžiagas, kitos keturios – viską patikrinti ir pranešti apie vokiečių padarytus nuostolius, destruktiją, nusikaltimus ir plėšimus. Pakomisės vyko į Liepojos, Šiaulių, Mintaujos ir Telšių apylinkes; pastarojoje išvykoje dalyvavo ir Italijos pareigūnas su dviem savo šalies kariais.

11 d. V. Eberhardtas bandė konstatuoti, kad evakuacija vėluoja, tačiau Komisija atsakė, kad jo visi kariai turi būti Rytų Prūsijoje gruodžio 13 d. Vis dar vyko diskusijos su Hopmanu dėl išteklių, kuriuos reikėjo atiduoti lietuviams ir latviams, kai gruodžio 13 d. pasiekė informacija, kad visi Vokietijos reguliariosios ir nereguliosios kariuomenių daliniai, išskyrus silpnus ir mažus ariergardo, kirto sieną ir Vokietijos geležinkelio personalas išvyko iš Šiaulių 15 val., o lietuviai visiškai kontroliuoja geležinkelį iki sienos.

Diskusijos vyko toliau. Buvo nuspręsta steigti technines komisijas vokiečių išteklių perdavimui Baltijos šalims kontroliuoti. Vokiečiai bandė parduoti išteklius, bet Komisija priminė, kas buvo nuspręsta karo ministro vardu lapkričio 24 d., ir atmetė bet kokio mokėjimo už paliktus išteklius galimybę. Lietuvos atstovas Komisijai perdavė, kad jo vyriausybė ką tik pranešė Vokietijai, esą lietuviai pageidauja turėti Komisiją kaip savo tarpininką dėl pretenzijų Vokietijai, tačiau Vokietijos vyriausybė atsakė, todėl Niselis informavo Hopmaną pagal instrukciją, duotą Paryžiuje, kad Komisija turi reguliuoti ir prižiūrėti viską, kas susiję su evakuacijos, ūkio atkūrimo ir atstatymo reikalais. Tuo pat metu išsiųsta telegrama į Paryžių, kuria buvo pranešama Sąjungininkų Tarybai, kad Vokietija bandė pati užmegzti pokalbį su Lietuva. Hopmanas teigė, kad, kalbant apie atstatymą ir išteklius, Vokietijos vyriausybė nori, kad lietuviai atvyktų į Berlyną, nes šią situaciją reikia aptarti tiesiogiai.

Gruodžio 17 d. Komisija atvyko į Rygą. Ją priėmė premjeras K. Ulmanis ir užsienio reikalų ministras Z. Mejerovicas. Kitą dieną įvyko Latvijos vyriausybės ir Komisijos susitikimas. Latviai pristatė vidaus situaciją, buvo išnagrinėtos aktualios problemos, susijusios su Vokietija. Sausio 19 d. Komisija Rygoje susitiko su Estijos delegatais. 21 d. įvyko antrasis susitikimas su Latvijos vyriausybe. Latviai pateikė sąrašą, pagal kurį karo nuostoliai siekė 283 mln. Jie pridūrė, kad armija numatė 5 mln. išlaidų dienai, kad vokiečiai pasisavino 6 000 arklų.

Po kelių dienų Komisija persikėlė į Lietuvą. Gruodžio 24 d. ji nagrinėjo karo nuostolius, padarytus *Rosbacho* būriui priklausančių vokiečių Mintaujos mieste: buvo sudeginta senovinė pilis, muziejus ir gimnazija, sudegė 20 000 ir 50 000 bibliotekos knygų ir ten saugoti reti rankraščiai. Tą pačią dieną po pietų Komisija atvyko į Šiaulius ir atliko panašų patikrinimą, o naktį pasiekė Kauną.

Per Kalėdas Komisija susitiko su Lietuvos vyriausybe. Ministras pirmininkas dar kartą paprašė vokiečių grąžinti pavogtus arklius ir galvijus. Lietuva – agrarinė šalis – sakė jis, – ir ji labai nukentėjo nuo karo padarinių, todėl vyriausybės pirmoji užduotis – kuo greičiau atkurti žemės ūkį.

26 d. Komisija paliko Kauną. Sąjungininkų Aukščiausioji taryba savo telegramoje pranešė, kad jos darbas baigtas. 1919 m. gruodžio 28 d. ji nuvyko į Berlyną ir liko ten rūpintis visomis detalėmis, susijusiomis su žalos, kurią padarė vokiečiai Baltijos šalyse, atlyginimu. Komisija liko Berlyne iki 1920 m. sausio 16 d. Paskui išvyko į Paryžių. Čia pristatė savo ataskaitą Ambasadorių konferencijoje, o 1920 m. vasario 3 d. oficialiai buvo išformuota. Priimta paskutinė Komisijos rekomendacija: nepalikti Baltijos šalių ir jas remti. Po mažiau nei 20 metų paaiškėjo, kad niekas jos nepaisė.

Įteikta 2012 m. spalio 9 d.

ÉVACUATION DES ALLEMANDS DE LITUANIE EN 1919 À VUE D'OEIL DU MEMBRE DE LA COMMISSION INTRA ALLIÉE DE L'ITALIE : ANNÉES 1919 OCTOBRE-DÉCEMBRE

Dr. Ciro PAOLETTI

En automne des années 1919 les allemands étaient toujours en Lituanie et, en partie, en Lettonie, les gentilshommes baltiques avaient envie de sauver ses fortunes, et ils supportaient les allemands qui attendaient toujours de l'annexion. Néanmoins, après la défaite, l'Allemagne ne pouvait pas exprimer ses buts de l'annexion, pour cette raison elle a exploité ses unités de P.Bermont-Avalov, disloquées en Lettonie et Lituanie.

Les coalisés observaient toute la situation à Paris, mais ils n'étaient pas aussi divisés. Les États-Unis et l'Italie n'avaient pas des intérêts politiques dans la région des pays baltes, pendant que la France avec la Grande Bretagne étaient intéressées. Les britanniques ambitionnaient d'entrer en guerre contre les communistes l'indépendance totale de chaque pays baltique. Sur ces entrefaites, les français souhaitaient des résultats qui soient favorables pour la politique étrangère pratiquée. Dès la deuxième partie du XVIème siècle, ils prétendaient de former beaucoup de tracasseries pour l'Allemagne et pour la dynastie des Habsbourg afin de soutenir la Pologne. La région de Biélorussie devenait toujours intéressante au moment où cette question était posée encore une fois. La France proposait de faire la confédération des pays baltes en y impliquant le Finnois et même la Pologne, peut-être. En outre, la France faisait la pression afin d'appuyer les indépendances des pays baltes, elle proposait aussi de créer une commission spéciale en motivant ses buts par des menaces réelles d'occuper la région de Ruhr et de Rein.

Malgré les opinions diverses de chaque pays coalisé, le problème principale était toujours la présence des soldats et des volontaires allemands dans les pays baltes, puisque les bolchéviques ne menaçaient directement plus, et donc la question essentielle était d'astreindre mes allemands à quitter cette région.

En absence des démarches, le Commandement suprême des forces des coalisés a créé une Commission le 10 octobre afin de résoudre la question d'évacuation des allemands des régions baltes, en principe, de la Lituanie et de la Lettonie. Le général d'Italie Marietti participait aussi sur cette Commission.

L'article présente l'attitude du général Marietti à l'égard du travail de la Commission lors de déménagement de l'armée des volontaires de la Russie occidentale de la région balte ainsi que ses références laissées dans les archives à l'instar d'un observateur impartial.

**EVACUATION OF GERMANS FROM LITHUANIA
IN 1919, THROUGH THE EYES OF THE MEMBER
OF INTER CONFEDERATE COMMISSION OF ITALY:
OCTOBER-DECEMBER OF 1919**

Dr. Ciro PAOLETTI

In autumn of 1919, Germans were still in Lithuania and partially in Latvia; gentlemen of Baltics, wanting to preserve their property, supported the Germans, who were still expecting for annexation. Unfortunately, after the defeat Germany could not reveal its purpose of annexation openly, and for this reason used their own established units of colonel P. Bermond-Avalov, situated in Lithuania and Latvia.

In Paris the Allies were watching this whole situation, but they were disunited as well. USA and Italy did not have any political interest in Baltic region, while at the time France and Great Britain were interested in this. British were seeking to fight against communists the most, as well as for the complete independence of every Baltic country. French wanted the results that would be beneficial for their pursued foreign policy. From the second half of 16th century, by supporting Poland, they wanted to make a lot of trouble to Germany and Habsburg dynasty. When this issue was raised again, Baltic region became indifferent to them. France proposed confederation of Baltic countries, including Finland in it, and maybe even Poland. France was pushing others to support independence of Baltic countries, proposed to establish special commission and based their device by real threats to occupy Ruhr and Rhineland.

Despite different opinions of every country of the Ally, the main problem remained presence of German soldiers and volunteers in Baltic countries because Bolsheviks were not posing direct threat, so the essential issue remains how to force Germans to leave this region.

Seeing that nothing is going on, Supreme leadership of Allied forces found Commission on October the 10th, which was devoted to solve the issue of evacuation of Germans from Baltic countries, mainly from

Latvia and Lithuania. Italian general Marietti also participated in the work of this commission.

In this article, view of general Marietti, as a neutral observer, is provided about the work of this commission while moving Bermondists from Baltics, as well as other material that remained in the archives.